

Alicja Zemanek
Ogród Botaniczny – Muzeum
Instytut Botaniki, Wydział Biologii
Uniwersytet Jagielloński
ul. Kopernika 27, 31–501 Kraków
alicja.zemanek@uj.edu.pl

Received: 12.06.2019
Reviewed: 26.06.2019

MISTRZ I UCZEŃ – MARIAN RACIBORSKI (1863–1917) I WŁADYSŁAW SZAFER (1886–1970) – WSPÓŁTWÓRCY OCHRONY PRZYRODY W POLSCE

**Master and pupil – Marian Raciborski (1863–1917)
and Władysław Szafer (1886–1970) –
co-founders of nature protection in Poland**

„W swoich wędrówkach patrzył na różne krajobrazy: od śnieżnych, błyszczących Alp, przez stepy i pustynie, aż po najgorętszy, najbujniejszy, zwrotnikowy [...]. Widział jednak wszędzie i coś więcej: widział człowieka, niszczącego bezmyślnie choćby najpiękniejszy twór przyrody [...] Czy to z katedry uniwersyteckiej, czy od stołu wędrownego prelegenta, porywał za sobą młodych i starych, uczył [...], jak praktycznie wykonać wskazania najlepiej pojętej ochrony przyrody”.

O Marianie Raciborskim (Kuźniar 1920: 26)

„Stał on bowiem przez całe swoje życie na czele ruchu ochrony przyrody, nadał mu właściwy kierunek, styl pracy, skupiał długo wszystkie nici w swoim ręku, „kładał swą duszę w służbę tej idei” [...] – i był niez mordowanym jej krzewicielem do końca swoich dni [...] Nawet ci, którzy widzieli go pierwszy raz, instynktownie wyczuwali ujmującą siłę jego osobowości, wysoko pojętą godność, szlachetny i prawy charakter. Szanowano go za to”.

O Władysławie Szaferze (Leńkowa 1992: 124, 278)

Abstract: Marian Raciborski (1863–1917) and Władysław Szafer (1886–1970) belong to the most prominent Polish botanists and co-creators of nature conservation. Raciborski formulated goals, tasks, and motives of nature protection, started an inventory of “monuments of nature”, and also gave pioneering lectures and speeches. His student W. Szafer was a co-organizer of nature conservation in Europe and Poland, where he contributed to the creation of 6 national parks and about 180 reserves. He published one of the first textbooks on nature protection in the world, emphasizing the need to conduct protection based on scientific principles. In Cracow geobotanical school, initiated by M. Raciborski and then led by W. Szafer for many years, several dozen botanists and nature conservation activists have been educated.

Key words: Cracow geobotanical school, nature conservation, M. Raciborski, W. Szafer.

W stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości warto przypomnieć życie i działalność dwóch botaników – Mariana Raciborskiego (1863–1917) i Władysława Szafera (1886–1970), którzy budowali podstawy ochrony przyrody w naszym kraju. Należeli do różnych pokoleń, żyli i pracowali w odmiennych warunkach politycznych, ale wiele ich łączyło. Obydwaj byli nieprzeciętnymi, wszechstronnymi uczonymi i społecznikami, nauczycielami z powołania. Łączył ich też romantyczny kult natury i patriotyczne przywiązanie do rodzinnego krajobrazu. Przez pewien czas działali na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej, dostrzegając tam bogactwo i piękno roślinności gór i obszarów stepowych, należących dzisiaj do południowo-wschodniej Polski i zachodniej Ukrainy. Raciborski zajmował się sprawami ochraniarskimi przez stosunkowo krótki czas, ale jako wielki nauczyciel zainspirował uczniów, zwłaszcza Szafera, który stał się znanym w Europie działaczem i klasykiem botaniki oraz pracy na polu ochrony rodzimego krajobrazu oraz świata natury. Życie i działalność Raciborskiego i Szafera są stosunkowo dobrze poznane, ale ich sylwetki powoli odchodzą w zapomnienie. Celem tego studium jest zestawienie najważniejszych faktów na podstawie nowszych źródeł, głównie drukowanych, oraz przytoczenie fragmentów wybranych publikacji, w których ci pionierzy wspominają o sprawach podstawowych, aktualnych po dziś dzień.

Marian Raciborski – życie i dzieło

Marian Raciborski (Ryc. 1) był systematykiem, geografem roślin, twórcą polskiej paleobotaniki, badaczem różnych grup roślin i grzybów Europy Środkowej oraz Jawy w Indonezji (Szafer 1935b, 1948; Kornaś red. 1986; Piekiełko-Zemanek 1986; Zemanek A. 2000a, 2013). Jego niespokojny życiorys przypadł na czasy zaborów, kiedy Polska wymazana była z mapy Europy, co m.in. sprawiło, że przeniósł się w poszukiwaniu możliwości pracy naukowej w różne miejsca. Urodził się 17 września 1863 r. (data metrykalna, sam podawał 16 września) w Brzustowej koło Ćmielowa na ziemi opatowskiej w zaborze rosyjskim. Studiował na Wydziale Filozoficznym (1881–1886, 1890/1891) i Lekarskim (1885/1886, 1889/1890) Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jednocześnie pracował jako asystent katedry botaniki i Ogródu Botanicznego (1885–1892) pod kierunkiem Józefa Rostafińskiego (1850–1928), badacza śluzowców i glonów, historyka botaniki, znanego popularyzatora biologii. W 1892 r. po uzyskaniu z Akademii Umiejętności stypendium im. Śniadeckich z fundacji Seweryna Gałęzowskiego wyjechał do Niemiec, gdzie przebywał na wiodących uczelniach m.in. we Wrocławiu i Bonn. W latach 1893–1896 pracował na uniwersytecie w Monachium jako asystent twórcy organografii (włączonej dzisiaj do morfologii) – Karla Goebela (1855–1932), który badał budowę organów roślinnych w różnych strefach klimatycznych, m.in. w Azji Południowo-Wschodniej na wyspie

Ryc. 1. Marian Raciborski (1863–1917). Ze zbiorów dr. Krzysztofa Dudy. Kopia w Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ.

Fig. 1. Marian Raciborski (1863–1917). From the collections of Dr. Krzysztof Duda. Copy in the Museum of the Botanic Garden, Jagiellonian University.

Jawa. W 1894 r. uzyskał pod jego kierunkiem doktorat na podstawie rozprawy z morfologii roślin. Z braku innych możliwości zatrudnienia Raciborski zdecydował się wyjechać z Europy do Indonezji – na Jawę, wchodzącą wówczas w skład Holenderskich Indii Wschodnich. Przebywał tam w latach 1896–1900. Początkowo pracował w znakomitym ośrodku botaniki tropikalnej, jakim był wówczas Ogród Botaniczny (s’Lands Plantentuin) w Buitenzorgu (obecnym Bogorze) (1896–1897), następnie przeniósł się do Stacji Doświadczalnej do Badań Trzciny Cukrowej w Kagok na Jawie Środkowej (1897–1898), a później do Stacji Hodowli Tytoniu w Wedi koło Klaten (1898–1900). Podjął wówczas badania nad różnymi problemami botaniki tropikalnej, które przyniosły mu międzynarodową sławę. Zajmował się również gromadzeniem zbiorów zielnikowych, muzealnych i etnograficznych. Podróżując po Jawie i okolicznych wyspach obserwował formacje roślinne, zachwycał się bogactwem biologicznym tropikalnych lasów deszczowych, ubolewając jednocześnie, że człowiek intensywnie wycina drzewa, dla zakładania plantacji ryżu, trzciny cukrowej i innych roślin uprawnych. Mimo propozycji stałego zatrudnienia na Jawie zdecydował się na powrót do kraju. Podjął pracę na stanowisku profesora botaniki, najpierw w Akademii

Rolniczej w Dublinach (1900–1909), następnie na Uniwersytecie we Lwowie (1903–1912, w latach 1903–1909 bez pensji), gdzie w 1907 r. założył Instytut Biologiczno-Botaniczny. W 1912 r. przeniósł się do Krakowa, obejmując po Rostafińskim profesurę botaniki i dyrektorstwo Ogrodu Botanicznego w Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1913 r. dawną katedrę botaniki przekształcił w Instytut Botaniczny (obecnie – Instytut Botaniki UJ). Na uczelni we Lwowie, a później w Krakowie stworzył własną szkołę naukową nazwaną później krakowską szkołą geobotaniczną, kontynuowaną później przez Szafera i jego uczniów. Raciborski chorował od wielu lat na gruźlicę. Zmarł samotnie 24 marca 1917 r. w sanatorium w Zakopanem. Pochowany został na nowym cmentarzu. W 1963 r., w czasie uroczystości stulecia urodzin, grób przeniesiono na Cmentarz Zasłużonych.

Marian Raciborski uważany jest za najwybitniejszego polskiego botanika przełomu XIX/XX w. Był autorem ok. 290 publikacji (w tym ok. 200 naukowych) dotyczących florystyki i systematyki różnych grup organizmów (glonów, grzybów, śluzowców, paprotników i roślin nasiennych), fitogeografii, ekologii, paleobotaniki, a także fizjologii, cytologii i ochrony przyrody. W okresie asystentury na UJ stworzył podstawy polskiej paleobotaniki. Opisał z Europy Środkowej oraz Indonezji ok. 560 nowych gatunków i odmian, w tym wiele glonów i grzybów – pasożytów roślin uprawnych na Jawie. Po powrocie do kraju zorganizował zespołowe prace nad florą polską, a także naszkicował syntetyczny obraz zagadnień badawczych dotyczących współczesnej i kopalnej szaty roślinnej. Prace teoretyczne Raciborskiego oraz szeroka działalność dydaktyczna i organizacyjna sprawiły, że zaliczany jest dzisiaj do współtwórców ruchu ochrony przyrody w Polsce. Był m.in. członkiem czynnym Akademii Umiejętności, członkiem Królewskiego Towarzystwa Przyrodniczego Indii Holenderskich w Batawii, Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (1904–1905 – przewodniczący), należał do Komisji Fizjograficznej AU i sprawował jej przewodnictwo (1915–1917).

Ochrona przyrody w działalności M. Raciborskiego

Inspiratorzy

Marian Raciborskiego zajmował się ochroną przyrody w Dublinach, Lwowie i Krakowie. Dłuższe lub krótsze omówienia jego prac ochroniarskich można znaleźć m.in. w opracowaniach W. Szafera (1965), J. Gawłowskiej (1983), A. Piekiełko (1985), B. Wójcik (2001), E. Symonides (2007), oraz Z. Mirka i H. Piękoś-Mirkowej (2007). Miał kilku inspiratorów pracy w tej dziedzinie. W młodości utrzymywał kontakty z Maksymilianem Siłą-Nowickim (1826–1890), zoologiem, profesorem katedry zoologii i anatomii porównawczej UJ, który wraz z geologiem i paleontologiem Ludwikiem Zejsznerem (1805–1871) oraz nauczycielem i przyrodnikiem Eugeniuszem Janotą (1823–1878), przyczynił się

do uchwalenia przez Sejm Krajowy we Lwowie pierwszej na ziemiach polskich i jednej z pierwszych w świecie ustawy o ochronie świstaka i kozic w Tatrach (1868 r., zatwierdzenie w 1869 r.) (Szafer 1965; Jura 2000). Prowadząc prace paleobotaniczne młody botanik korespondował z Hugonem Conwentzem (1855–1922) – paleobotanikiem oraz światowym pionierem ruchu ochroniarskiego pracującym m.in. w Gdańsku i Berlinie (Wójcik 2001). Conwentz był autorem klasycznych prac (Szafer 1965), m.in. cytowanej przez Raciborskiego *Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung* [Niebezpieczeństwo grożące pomnikom przyrody i propozycje ich zachowania] (Berlin 1904) (Raciborski 1947). Według Szafera (1947b) Raciborski znał osobiście również Karla Schrötera (1855–1939) – fitogeografa i fitosocjologa, organizatora ochrony przyrody w Szwajcarii oraz działacza na niwie międzynarodowej. Na gruncie polskim dużą rolę odegrał Jan Gwalbert Pawlikowski (1860–1939), prawnik i ekonomista z wykształcenia, wybitny humanista i miłośnik Tatr, nazwany później duchowym ojcem ochrony przyrody. Jej humanistyczne i etyczne podstawy nakreślił m.in. w sławnej pracy *Kultura a natura* (1913) (Szafer 1965; Mirek 2001; Mirek, Piękoś-Mirkowa 2007). Z Pawlikowskim, który był profesorem ekonomii, statystyki i administracji w Dublanach (1891–1904), połączył uczonego kult natury, patriotyzm i fascynacja romantyzmem. Według Szafera (1947b: 7):

„Wtedy to odnajduje wraz z Janem Gwalbertem Pawlikowskim polską ideologię ochrony przyrody, którą oni obydwaj – jej twórcy i pionierzy – wspólnym wysiłkiem ducha budują niby złoty most łączący kulturę przyrodniczą z humanistyczną”.

Publikacje

Ochroniarskie prace organizacyjne Raciborskiego, prowadzone na marginesie intensywnych badań nad szatą roślinną ziem polskich, wiązały się z działalnością w Towarzystwie Przyrodników im. Kopernika. W 1903 r. pod wpływem Hugona Conwentza C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu wydało reskrypt polecający czynnikom rządowym zajęcie się sprawą ochrony przyrody. Na tej podstawie Namiestnictwo we Lwowie zwróciło się w 1904 r. do instytucji i osób prywatnych w austriackiej Galicji z wezwaniem o przekazywanie informacji o zabytkach przyrody zasługujących na ochronę. Z inicjatywy Raciborskiego Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika jako pierwsze odpowiedziało na ten apel i przedstawiło spis kilkudziesięciu osobliwości przyrody zasługujących na ochronę, m.in. zaproponowało utworzenie większych rezerwatów górskich w Karpatach (Tatry, Pieniny, Karpaty Wschodnie) i stepowych na Podolu, w okolicy Borszczowa. Niestety, projekt ten nie doczekał się realizacji z powodu zaniedbań czynników urzędowych w Wiedniu i we Lwowie. W latach 1906 i 1907 Towarzystwo opracowało plan działania, do którego dołączył się jednomyślną uchwałą X Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie w 1907 r. Roz-

poczęto pracę nad zestawieniem pierwszego „inwentarza zabytków przyrody” za pomocą ankiety, której kwestionariusze rozesłano w dużej liczbie na ziemię polskie znajdujące się pod trzema zaborami (Szafer 1965).

W związku z tymi pracami Raciborski ogłosił dwie publikacje, które przeszły do historii. Artykuł *Zabytki przyrody* był pierwszą polską pracą programową z ochrony przyrody. Wydany we lwowskim czasopiśmie „Ateneum Polskie” (Raciborski 1908), został przedrukowany w kilku popularnych periodykach. W 1914 r. jego tekst z niewielkimi zmianami zamieszczono w broszurze ogłoszonej wspólnie z geografem Ludomirem Sawickim (1884–1928), zatytułowanej *Badanie i ochrona zabytków przyrody. Program pracy dla działaczy kulturalnych* (Raciborski, Sawicki 1914). W 1947 r. ukazał się nowy przedruk (Raciborski 1947) z komentarzami W. Szafera (Szafer 1947b). Publikacja zawiera luźną definicję zabytku przyrody, podaje motywy i cele jej ochrony oraz przykłady gatunków i zbiorowisk roślinnych. Przez „zabytek przyrody” Raciborski rozumiał zarówno pojedyncze okazy (np. stare drzewa), rzadkie gatunki, jak i obszary cenne pod względem przyrodniczym. Nakreśla historię szaty roślinnej Polski od trzeciorzędu do czasów współczesnych, zaznaczając, że trzeba chronić reliktowe obszary roślinności i reliktowe gatunki. Opisuje kilka przykładów zabytków natury, np. azalię pontyjską w Woli Zarczyckiej, florę Pienin czy pasmo Miodoborów na Podolu (Raciborski 1947: 25–26):

„Skośnie przez Zbrucz biegnie z północy wał skałek miodoborskich, słusznie „Szwajcarią Podolską” nazwany. Są to rafy podwodne, wapienne, ostatniego naszego morza, dziś częściowo lasem (często czereśnią z dębem) kryte. Koło pustelni nad Zbruczem, na jednym z najpiękniejszych punktów Podola rośnie na nich jesion ostry (*Fraxinus oxyphylla*), jedyna w kraju naszym miejscowość tego południowego drzewa. O milę na północ, w Oknie, sterczy natomiast amfiteatr półkolisty nagich, podartych skałek, porośniętych mnóstwem zabytków dawnego stepu i dawniejszej jeszcze przeszłości. Znikną one, gdyby na skałkach porosły drzewa, lub gdy skałki pójdą do wapniarni. Nie trzeba pozwolić im zginąć”.

Wiele uwagi poświęca stepowi – nakreśla historię jego zasięgu, notując jednocześnie postępujące zanikanie (Raciborski 1947: 18):

„Zbiorowisko, jakie dziś jeszcze możemy zauważyć w nielicznych miejscach Podola północnego, o jakim pisał Słowacki, „że w noc nawet i ślepy, poznałby tu stepy, po kwiatów rodzinnych zapachu”.

Zwraca uwagę na dużą rolę wiedzy naukowej przy wszelkich przedsięwzięciach ochroniarskich (Raciborski 1947: 12):

„Uczucie miłości ojczyzny, wspólności ze społeczeństwem i z ziemią, wytworzone jedynie na podstawie tradycji i lektury, historii czy poezji, może być bardzo silne, ale jeżeli mu braknie bliższej znajomości rzeczy, mglistym się czyni i bezpłodnym”.

Poleca szerzenie wiadomości o regionalnych osobliwościach przyrodniczych (Raciborski 1947: 21).

„Turysta winien wiedzieć, co znajdzie godnego widzenia koło każdej stacji kolejowej, koło każdej stacji klimatycznej lub leczniczej”.

W 1910 r. Raciborski opublikował w „Kosmosie” artykuł *Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin* (Raciborski 1910). Było to opracowanie wyników botanicznych ankiety rozpisanej w 1907 r. przez Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika. Ankieta zawierała m.in. prośby: o podanie miejsca występowania rzadkich gatunków roślin, zwierząt, obiektów geologicznych, oraz miejsc „z powodu osobliwej piękności, położenia, wspomnień dziejowych lub legend uwagi i zachowania godnych”. W artykule Raciborski podaje 16 przykładów zbiorowisk roślinnych oraz miejsca występowania kilkunastu rodzajów pięknych starych okazów drzew i krzewów, np. cisa, jałowca, limby, a także modrzewia. Dla popularyzacji bogactw natury poszczególnych regionów zaleca zakładanie muzeów przyrodniczo-krajoznawczych, które gromadziłyby okazy przyrodnicze, materiały antropologiczne i ludoznawcze, a także m.in. wiadomości o lokalnych zabytkach przyrody (Raciborski red. 1911).

Należy wspomnieć również o pracach naukowych profesora dotyczących współczesnej i kopalnej szaty roślinnej ziem polskich, m.in. z zakresu florystyki i systematyki roślin naczyniowych i fitogeografii (Zemanek B. 1986a, b), w których nakreślił podstawowe fakty na temat gatunków występujących na naszych ziemiach, a także wyróżnił m.in. krainy geobotaniczne. W wizjonerski sposób wytyczył na przyszłość kierunki badań, które mieli realizować botanicy następnych generacji. Zgodnie z jego założeniami wiedza naukowa miała stać się podstawą dla przyszłych prac ochroniarskich.

Wykłady i prelekcje

Oprócz słowa pisanego, bardzo dużą rolę w jego działalności odgrywały wykłady i prelekcje. Jako jeden z pierwszych w świecie wykładał nowy przedmiot – ochronę przyrody pt. „Zabytki przyrody” na Uniwersytecie Jagiellońskim w r. 1913/1914. Wcześniej taki tytuł figuruje w spisie wykładów na rok akademicki 1909/1910 w Uniwersytecie Lwowskim (Wójcik 2001: 118), ale uczniowie Raciborskiego na czele z Szaferem podkreślają pierwszeństwo UJ. W zbiorach rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej znajdują się notatki do tego wykładu (BJ, Rkps Przyb. 807/76) zatytułowane „Zabytki przyrody I”. Zagadnienia, które omawiał na wykładzie są następujące: 1) „Ochrona przyrody” nowym przedmiotem w uniwersytetach polskich i światowych, 2) Wyjaśnienie pojęcia „zabytku czyli pomnika przyrody”, 3) Krótka historia ochrony przyrody, 4) Proces niszczenia przyrody w wyniku działalności człowieka, 5) Motywy i cele ochrony przyrody, 6). Potrzeba ochrony rodzimego krajobrazu. Każde z zagadnień profesor ilustrował przykładami zjawisk przyrodniczych, a także cytatami z literatury pięknej – wierszami Adama Mickiewicza i Wincentego Pola (Piekiełko 1985).

Jak stwierdzają Zbigniew Mirek i Halina Piękoś-Mirkowa, Marian Raciborski w swych publikacjach sformułował cele, zadania i motywy ochrony przyrody oraz podał kryteria i naukowe podstawy inwentaryzacji i dokumentacji „zabytków przyrody”, czyli obiektów przyrodniczych zasługujących na ochronę. Stworzył w ten sposób podwaliny pod rozwój trzech zasadniczych form ochrony: pomników przyrody, ochrony gatunkowej oraz ochrony obszarowej (Mirek, Piękoś-Mirkowa 2007).

Szkoła naukowa M. Raciborskiego

Oprócz prac i idei naukowych dziedzictwem Raciborskiego była szkoła badawcza – kilkanaście osób, które pracowały pod jego kierunkiem na uczelniach w Dublinach, Lwowie i Krakowie. Prawie każda z nich przejęła posłannictwo idei ochrony rodzimej natury, m.in. Stanisław Kulczyński (1895–1975) – taksonom, fitogeograf, paleobotanik, prof., rektor uniwersytetów Jana Kazimierza we Lwowie oraz Uniwersytetu Wrocławskiego; Kazimierz Rouppert (1885–1963) – anatom, mykolog, popularyzator biologii i nauk rolniczych, prof. UJ; Adam Wodziczko (1887–1948) – anatom, fizjolog, florysta, paleobotanik, prof. Uniwersytetu Poznańskiego, teoretyk ochrony przyrody; Szymon Wierdak (1883–1949) – dendrolog, prof. Politechniki Lwowskiej; a także Władysław Szafer – jego następca w Uniwersytecie Jagiellońskim i kontynuator szkoły naukowej.

Władysław Szafer – najważniejsze fakty z życia i działalności

Władysław Szafer (Ryc. 2) należy do nielicznych polskich biologów, których nazwisko znane jest szeroko w naszym społeczeństwie. W opracowaniach biograficznych i innych znaleźć można wiadomości o jego zaangażowaniu w ideę obrony natury przed ekspansją człowieka (m.in. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 1971; Szafer 1973; Leńkowa 1980; Mirek, Piekiełko-Zemanek 1986; Leńkowa 1992; Wójcik 2000, 2001; Zemanek A. 2000b, 2013, 2016; Mirek, Piękoś-Mirkowa 2007; Köhler 2009; Sobiczewski, Zych red. 2016; Medwecka-Kornaś 2014–2015). Był geografem roślin, paleobotanikiem, historykiem nauki, współtwórcą ochrony przyrody w Polsce i Europie oraz jednym z czołowych popularyzatorów biologii. Jego młodość przypadła na czasy zaborów. Znakomicie znał realia nauki austriackiej i niemieckiej, dzięki studiom w kilku ośrodkach niemieckojęzycznych, później przez krótki czas pracował w austriackim Lwowie. Lata dojrzałe spędził w wolnej Polsce, wiążąc się na kilkadziesiąt lat z Krakowem, z którego wyjeżdżał do Europy, Afryki i Ameryki Północnej, na krótkie pobyty związane z konferencjami i pracą na niwie międzynarodowej. Urodził się 23 lipca 1886 r. w Sosnowcu. W latach 1897–1905 uczęszczał do Pierwszego Gimnazjum Klasycznego im. S. Konarskiego w Rzeszowie. Botaniką interesował się od dzieciństwa.

Ryc. 2. Władysław Szafer (1886–1970).
Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ.

Fig. 2. Władysław Szafer (1886–1970).
Museum of the Botanic Garden, Jagiellonian University.

Pasję tę pogłębił dzięki spotkaniu z profesorem Raciborskim, który w 1902 r. przyjechał do Rzeszowa z odczytem na temat życia roślin pod równikiem. Wiele lat później, już jako wiekowy profesor pisał: „Wykładu tego nie zapomniałem, choć od usłyszenia go minęło już 60 lat” (Szafer 1964: 5). Studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego (1905–1908), specjalizując się w botanice pod kierunkiem systematyka i geografa roślin, Richarda Wettsteina (1863–1931). Studia kontynuował na Uniwersytecie Lwowskim (1908–1910), a następnie był asystentem Raciborskiego w Instytucie Biologiczno-Botanicznym (1909–1910). W 1910 r. otrzymał pod jego kierunkiem doktorat na podstawie pracy pt. *Geo-botaniczne stosunki Miodoborów galicyjskich* (Szafer 1910, wyd. 1911). Miodoborom poświęcił później pracę florystyczną (Szafer 1914) oraz opracowanie na temat roślinności tego malowniczego pasma wapiennych wzgórz wraz z fotografiami i opisami rzadkich gatunków (Szafer 1914–1917). Dzięki uzyskaniu stypendium Wydziału Krajowego wyjechał na uzupełniające studia zagraniczne, głównie w zakresie botaniki leśnej do uczelni w Wiedniu i Monachium. W latach 1912–1914 pracował na stanowisku profesora w Wyższej Szkole Lasowej we Lwowie. W czasie I wojny powołany do armii austriackiej pracował na tyłach frontu, m.in. jako bakteriolog wojskowy, przetrzucany do różnych miast. Po wojnie został w wieku 31 lat profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego,

dyrektorem Instytutu i Ogrodu Botanicznego. Na stanowiskach tych pracował w latach 1917–1940, 1945–1960, stając się z czasem klasykiem polskiej biologii i ochrony przyrody. W 1919 r. ożenił się z Janiną Jentys (używała nazwiska Jentys-Szaferowa) (1895–1983) (Ryc. 3), która została uczoną – taksonomem roślin, po wojnie profesorem PAN. Szaferowie otrzymali mieszkanie służbowe w Ogrodzie Botanicznym, na parterze ówczesnego Obserwatorium Astronomicznego – obecnego Collegium Śniadeckiego UJ, później przenieśli się do budynku na ul. Lubicz 46, po wojnie wrócili do Ogrodu.

Profesor Szafer jako uczonego wyróżniał się wszechstronnością i fantazją twórczą, reprezentował bowiem umysł syntetyczny, skłonny do poszukiwania wizjonerskich uogólnień. Należał do legendarnych wykładowców i miał wyjątkowy dar przyciągania uczniów oraz kierowania pracami zespołowymi. Interesował się ludźmi, umiał zachęcić ich do pracy, nie lubił jednak krytyki, co zarzucano mu w późniejszym okresie. Przez długie lata kierował szkołą naukową, częściowo przejętą po Raciborskim, nazwaną w II połowie XX w. krakowską szkołą geobotaniczną. Stała się ona znaczącym zespołem badawczym w tej części Europy. Pracowali w niej badacze związani z Instytutem Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a po wojnie również z Zakładem, późniejszym Instytutem Botaniki PAN oraz Zakładem Ochrony Przyrody PAN.

Ryc. 3. Władysław Szafer z żoną Janiną Jentys-Szaferową w czasie wycieczki w okolicie Gdowa, 16 V 1956. Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ.

Fig. 3. Władysław Szafer with his wife Janina Jentys-Szaferowa during excursion in the vicinity of Gdów, 16 May 1956. Museum of the Botanic Garden, Jagiellonian University.

Prace nad szatą roślinną Polski

Pod kierunkiem Szafera prowadzono wielodyscyplinarne studia nad współczesną i kopalną szatą roślinną ziem Polski, aż po jej wschodnie granice z czasów II Rzeczypospolitej. Prace te łączono z popularyzacją idei ochrony przyrody, a czasem również z walkami na łamach prasy przeciwko działaniom zagrażającym naturze. W zakresie florystyki i systematyki roślin naczyniowych profesor zasłużył się jako redaktor i współautor wielotomowego dzieła *Flora polska* (całość: 1–15, 1919–1995), którego pierwszy tom redagował wspólnie z Raciborskim (Raciborski, Szafer red. 1919). Był również redaktorem tomów: 2 (1921), 3 (1927), 4 (1930), 5 (1935) oraz współredaktorem, wraz z B. Pawłowskim tomów: 6 (1947), 7 (1955), 8 (1959), 9 (1960). Mając świadomość tego, że ukończenie pracy zajmie wiele lat, wydał w 1924 roku tzw. małą florę polską czyli *Rośliny polskie* (Szafer, Kulczyński, Pawłowski 1924) – pierwsze kompletne opracowanie flory naczyniowej naszego kraju. Współautorami byli jego młodzi asystenci – wspomniany wyżej 29-letni Stanisław Kulczyński, wcześniej uczeń Raciborskiego i 26-letni Bogumił Pawłowski (1898–1971), w przyszłości również wybitny botanik. Warto dodać, że 1. wydanie dotyczyło terenu II Rzeczypospolitej, z uwzględnieniem zachodnich krańców dzisiejszej Białorusi, Litwy i Ukrainy. W 1953 r. ukazała się nowa edycja dostosowana do współczesnych granic Polski, wzbogacona o ilustracje autorstwa Henryka Błaszczyka (1911–1984). Publikacja ta miała się okazać książką dla kilku generacji (wyd. 6 nowej edycji – 1988). Do klasycznych dzieł, zaplanowanych przez Raciborskiego, a redagowanych i napisanych przez Szafera wraz z zespołem uczniów należy dwutomowe opracowanie poświęcone wszechstronnej analizie flory i roślinności naszego kraju – *Szata roślinna Polski* (Szafer red. 1959; wyd. 2. – 1972; wyd. 3. – 1977, w 2. i 3. wyd. współredaktor – K. Zarzycki), której pierwszy tom został przetłumaczony na język angielski w 1966 r. Wydanie powyższych książek, cytowanych do dzisiejszego dnia, miało duże znaczenie dla poznania naszej flory, co jest warunkiem jej chronienia. Syntetyczny umysł Szafera znalazł pełną ekspresję w szerokich, interdyscyplinarnych rozważaniach z zakresu geografii roślin. Był autorem wielu publikacji dotyczących współczesnej szaty roślinnej, jej geograficznego rozmieszczenia i związków z przeszłością, jak np. *Trzeciorzędowe rośliny górskie na wale scytyjskim w ostoji podolsko-wołyńskiej [...]* (Szafer 1923), czy *Las i step na zachodnim Podolu* (Szafer 1935a).

Wprowadzenie metodyki szkoły fitosocjologicznej Braun-Blanqueta

Znaczące było również wprowadzenie do polskiej ekologii metodyki tzw. francusko-szwajcarskiej szkoły fitosocjologicznej Josiasa Braun-Blanqueta

(1884–1980). Uczony ten zorganizował w 1930 r. międzynarodową stację geobotaniczną SIGMA (Station Internationale de Géobotanique Méditerranéenne et Alpine) w Montpellier we Francji. Szafer nawiązał z nim kontakt i przez wiele lat utrzymywał przyjacielskie kontakty, podobnie jak kilku jego uczniów. Wspólnie z B. Pawłowskim i S. Kulczyńskim rozpoczął zespołowe badania roślinności Tatr metodą Braun-Blanqueta. Pierwsza z prac zatytułowana *Zespoły roślin w Tatrach. I. Zespoły roślin w Dolinie Chochołowskiej* (Szafer, Pawłowski, Kulczyński 1923), miała charakter pionierski i zawierała mapę zespołów roślinnych – jedną z pierwszych w świecie. Z biegiem czasu opracowano tą metodą wiele innych obszarów. Prace fitosocjologiczne, które opisują roślinność według precyzyjnej metody, połączone z przedstawianiem zespołów roślinnych na mapach, są do dzisiejszego dnia podstawą naukową ochrony. Umożliwiają bowiem dokumentację różnorodności zbiorowisk badanego obszaru w określonym czasie, a następnie śledzenie zachodzących zmian.

Ochrona przyrody w działalności W. Szafera

Inspiracje i pierwsze prace

Patronował mu przede wszystkim Raciborski, który przez całe życie był dla niego niewidzialnym autorytetem. Trzeba jednak podkreślić, że od początku działał on w oparciu o wiedzę i kontakty z działaczami z innych krajów Europy oraz Stanów Zjednoczonych. W utworzonym z jego inicjatywy w 1920 r. czasopiśmie „Ochrona Przyrody” ogłosił wiele cennych artykułów i komunikatów. We wstępie do pierwszego zeszytu pisał (Szafer [W. Sz.] 1920: 4):

„Do ratowania od ostatecznej zagłady ginącej przyrody polskiej, powołane jest całe społeczeństwo. Przez wydawnictwo „Ochrony przyrody” pragnie Państwowa Rada ochrony przyrody [A.Z. – wtedy była to Państwowa Komisja Ochrony Przyrody] zetknąć się bezpośrednio z wszystkimi, którym drogą jest Polska Ziemia i którzy słyszą i rozumieją jej odwieczną pieśń życia, w której nasze ludzkie życie jest tylko jednym akordem. Na pomoc takich ludzi liczymy i od nich oczekujemy współpracy”.

W oparciu o prace badaczy z Niemiec, Szwajcarii i Szwecji, gdzie ochrona przyrody była wysoko postawiona, profesor napisał jeden z pierwszych ważnych artykułów programowych pt. *Uwagi o celach i organizacji badań naukowych w polskich parkach natury* (Szafer 1922). Praca napisana została w związku z projektem utworzenia parków narodowych w Puszczy Białowieskiej, a w dalszej perspektywie – w grupie Czarnej Hory, w Tatrach i Pieninach. Autor podkreślał, że terminy „park natury” lub „park narodowy” pochodzą z Ameryki Północnej i przejęte zostały niemal na całym świecie. W Polsce stosowane wcześniej terminy „pamiętka”, „rezerwat”, „pomnik natury”, „ostoja natury” używano na określenie

mniejszych obszarów chronionych lub pojedynczych okazów. Opierając się na wzorach zagranicznych, Szafer proponuje szeroki program badawczy w parkach narodowych, obejmujący interdyscyplinarne badania klimatu, gleby, studia biologiczne, które według niego powinny obejmować sporządzenie spisu gatunków różnych grup organizmów, a także, mówiąc dzisiejszym językiem, monitoring biologiczny tzn. „zorganizowanie nieprzerwanie czynnych obserwacji nad przemianami dokonywanymi się w składzie i fizjonomji zbiorowisk roślinnych i utrwalenie tych zmian na fotografiach oraz na mapkach topograficznych” (Szafer 1922: 14).

Jedną z pierwszych książek popularnonaukowych Szafera zatytułowana była *Yellowstone kraj gorących źródeł i niedźwiedzi* (Szafer 1929). Autor opisuje w niej wrażenia przyrodnicze z wycieczki po Międzynarodowym Kongresie Botanicznym w Ithaca w 1926 r. Zwiedził wtedy m.in. najstarszy na świecie park narodowy Yellowstone założony w 1872 r. Opisane w książce zasady organizacji i funkcjonowania parku stały się wzorem, który później starał się realizować. Szczególnie pociągała go idea skautingu i prowadzenie nauczania wiedzy przyrodniczej w terenie.

Dorobek naukowy, w tym prace dotyczące ochrony przyrody

Profesor Szafer był autorem ponad 700 publikacji, w tym ok. 100 naukowych, co stawia go w rzędzie uczonych o największej produktywności. Są to dane orientacyjne, na podstawie niekompletnej bibliografii zestawionej przez Walerię Bojanowską (1971), w której gwiazdkami zaznaczono pozycje dotyczące ochrony przyrody – jest ich 457 (ok. 65% dorobku) (Leńkowa 1980: 13). Po roboczym uzupełnieniu bibliografii, uwzględniającym przedruki, tłumaczenia i różne wydania jego książek, łączna liczba publikacji wzrasta co najmniej do ok. 727 pozycji, w tym ok. 255 naukowych. Najwięcej opublikował z paleobotaniki i historii nauki, miał też duży dorobek z fitogeografii, florystyki i systematyki. Jego prace popularnonaukowe liczą co najmniej 378 pozycji, w większości artykułów i komunikatów. Stosunkowo niewiele prac z ochrony przyrody można uznać za ściśle naukowe – większość to opracowania na pograniczu naukowych i popularnych, artykuły, książki, broszury, komunikaty i sprawozdania. Trudność w ocenie dorobku bierze się również stąd, że ten sam tekst publikował w różnych wersjach i ogłaszał w kilku periodykach lub w postaci broszur. Trzeba jednak podkreślić, że wiele prac naukowych z florystyki, geografii roślin i fitosocjologii dotyczy obszarów chronionych lub zawiera wnioski typu ochroniarskiego. Wielki dorobek tworzy uczonego, zwłaszcza z zakresu ochrony przyrody, zasługuje na osobne, krytyczne opracowanie. Poniżej omówiono kilka ważniejszych prac.

Trudno przecenić książki Szafera – napisane pięknym, precyzyjnym językiem, zawierające aktualną wówczas wiedzę biologiczną, niektóre wydane na

dobrym poziomie edytorskim w dużych nakładach. To one ukształtowały w dużej mierze myślenie przyrodnicze kilku pokoleń osób wykształconych w XX wieku. Historyczne znaczenie ma redagowane przez niego dzieło *Skarby przyrody i ich ochrona* (Szafer red. 1932), którego podtytuł świadczy, że przeznaczone było dla szerokiego grona odbiorców („Wiadomości z dziedziny ochrony przyrody dla przyrodników, nauczycieli, leśników, rolników, górników, myśliwych, rybaków, młodzieży studiującej i wszystkich miłośników przyrody”). Było to dzieło zbiorowe, złożone z szesnastu rozdziałów (I–XVI), w którym sam napisał 3 rozdziały („Z dziejów ochrony przyrody”, „O parkach narodowych”, „Rezerwaty w Polsce”, a także „Literatura oraz wskazówki bibliograficzne” (wraz z Wandą Kulczyńską). Do tego opracowania zaangażował kilkanaście osób, w tym czołowych uczonych zajmujących się tą dziedziną w Polsce, takich jak: Waleriy Goetel, Jan Gwalbert Pawlikowski, Jerzy Smoleński, czy Adam Wodziczko. Do najważniejszych dzieł Szafera należy redagowane przez niego dwutomowe opracowanie *Ochrona przyrody i jej zasobów. Problemy i metody* (Szafer red. 1965) – podręcznik tego przedmiotu, jeden z pierwszych w świecie. Został on przetłumaczony w 1973 r. w wersji jednotomowej na język angielski. Chronionym gatunkom, oprócz wielu artykułów, poświęcona jest m.in. broszura *Ochrona gatunkowa roślin w Polsce* (Szafer 1947a) i książka *Chronione w Polsce gatunki roślin* (Szafer 1958). Monograficzne prace, w większości opracowania zbiorowe, dotyczyły parków narodowych, w których tworzeniu uczestniczył: *Ojcowski Park Narodowy* (Gotkiewicz, Szafer i in. 1956), *Tatrzański Park Narodowy* (Szafer red. 1955, wyd. 2. 1962), *Babiogórski Park Narodowy* (Szafer red. 1963). Artykuły ochroniarskie poświęcone były różnym zagadnieniom: np. gatunki, obszary godne ochrony, popularyzacja idei ochrony, artykuły alarmujące, np. walka przeciwko budowie kolejki linowej na Kasprowy Wierch w Tatrach. We lwowskim okresie działalności, a także później, ogłosił kilka artykułów dotyczących południowo-wschodnich obszarów ówczesnej Polski, np. „Pamiętka” *pieniacka*. (*O rezerwacie leśnym w Pieniakach*) (Szafer 1912), *Cisy w Kniaźdworze pod Kołomyją jako ochrony godny zabytek przyrody leśnej* (Szafer 1913), czy *Rezerwaty leśne w Szutromińcach na Podolu* (Szafer 1936). Wiele prac poświęcił historii ochrony przyrody w kraju i na świecie, opublikował dziesiątki krótkich biogramów uczonych, głównie działaczy ochrony przyrody, w tym, aż 10 pozycji poświęconych swemu mistrzowi Raciborskiemu. Z opracowań tych przebija jego zainteresowanie człowiekiem i docenianie wszelkich, nawet najmniejszych wysiłków twórczych.

Prace organizacyjne

Mówiąc o profesorze Szaferze nie sposób nie wspomnieć jego pracy organizacyjnej w ochronie przyrody, bo w tej dziedzinie zyskał największą sławę w

kraju i za granicą. Współorganizował i przewodniczył kilku ważnym gremiom. Był w 1928 r. współzałożycielem Międzynarodowego Biura Dokumentacji i Współpracy w Sprawach Ochrony Przyrody w Brukseli – organizacji, z której się wywodzi późniejsza Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody i jej Zasobów (International Union for Conservation of Nature and its Resources) (IUCN) zmieniająca nazwy w ciągu swego trwania (Goetel 1971, Szafer 1965). Na polskim gruncie zainicjował powstanie Tymczasowej Państwowej Komisji Ochrony Przyrody (1919), zamienionej w 1925 r. w Państwową Radę Ochrony Przyrody (PROP) (był przewodniczącym tych ciał w latach 1919–1937, 1945–1949). Przewodniczenie PROP połączone było z wieloma trudnościami, nierzadko były to walki przeciwko niszczeniu skarbów natury i zorganizowane protesty. Przykładem może być akcja przeciwko budowie kolejki na Kasprowy Wierch. Ponieważ protest Szafera przeciwko projektowi tej inwestycji, ujawnionemu w 1934 r., nie przyniósł skutku, w 1935 r. złożył swój mandat wraz z innymi członkami PROP. W następnym roku przyjął go ponownie, ale w 1937 r. złożył w sposób ostateczny. W późniejszych latach, już po II wojnie światowej, ten porywczy sposób reagowania na zmiany, których nie aprobował, miał miejsce parokrotnie (Leńkowa 1980). Profesor sprawował ponadto (1926–1937, 1945–1949) urząd Delegata ds. Ochrony Przyrody Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odpowiadający późniejszemu Naczelnemu Konserwatorowi Przyrody (Leńkowa 1980, Symonides 2007). Patronował wszystkim ważniejszym poczynaniom ochroniarskim w latach 1919–1960. Był inicjatorem powstania ok. 180. rezerwatów oraz 6. parków narodowych: Białowieskiego Parku Narodowego (1932, ponownie uznany za PN w 1954), Świętokrzyskiego PN (1950), Babiogórskiego PN (1954), Pienińskiego PN (1932, ponownie uznany za PN w 1954), Tatrzańskiego PN (1954) i Ojcowskiego PN (1956) (Czubiński 1965; Mirek, Piekiełko-Zemanek 1986; Mirek, Piękoś-Mirkowa 2007). Prowadził też szeroką działalność społeczną. W 1927 r. wziął udział w utworzeniu Ligi Ochrony Przyrody (LOP) (statut 1928). Założył dwa czasopisma ukazujące się do dzisiaj: „Ochronę Przyrody” (1920, od 2001 „Nature Conservation”), którą redagował w latach 1920–1965 oraz periodyk popularnonaukowy, organ PROP „Chrońmy Przyrodę Ojczystą” (1945, redaktor w latach 1945–1970). Był też inicjatorem „Biuletynu Informacyjnego o Ochronie Przyrody” (od 1931). Na Uniwersytecie Jagiellońskim profesor sprawował funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego (1931–1932) oraz urząd rektora w latach 1936–1938.

Znajdował się u szczytu możliwości twórczych, kiedy wybuchła druga wojna światowa. Za odmowę współpracy z okupantem został zwolniony z uczelni – od 1942 r. był rektorem tajnego Uniwersytetu. W styczniu 1945 r. profesor powrócił do pracy (prorektor UJ w latach 1945–1947), biorąc czynny udział w reorganizacji życia naukowego kraju. Wiceprezes PAU, po zlikwidowaniu Akademii został członkiem, wiceprezesem PAN oraz organizatorem i pierwszym przewodniczą-

cym Oddziału Krakowskiego. Nigdy jednak nie był ulubieńcem władz, nie wstąpił do PZPR, a w swoich zakładach starał się zatrudniać ludzi represjonowanych z przyczyn politycznych. W 1953 r. z inicjatywy Szafera powołano pod jego kierownictwem ogólnopolski Zakład Botaniki Polskiej Akademii Nauk, przemianowany w 1956 r. na Instytut (od 1986 r. im. W. Szafera). W 1952 r. zorganizował Zakład Ochrony Przyrody (w 1993 r. przekształcony w Instytut Ochrony Przyrody PAN).

Ostatnie lata

Pod koniec życia profesor Szafer doczekał się wielkiego uznania. Został doktorem honoris causa trzech uczelni: Uniwersytetu Jagiellońskiego (1962), Uniwersytetu Karola w Pradze (1962) i Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1970). Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody i jej Zasobów (International Union of Conservation of Nature and its Resources – IUCN) uczyniła go w 1958 r. swym członkiem honorowym, a inna organizacja – Światowy Fundusz na Rzecz Ochrony Dzikich Zwierząt (World Wildlife Fund – WWF) umieściła w 1973 r. jego nazwisko na liście 16 osób szczególnie zasłużonych na polu międzynarodowej ochrony przyrody. Oprócz sukcesów czekało go jednak wiele trudnych chwil. Dożył czasów, kiedy w biologii zaczęły się rozwijać idee redukcjonistyczne – rozwój nauk laboratoryjnych sprawił, że niektórym badaczom zaczęło się wydawać, że wszystkie inne działy biologii są niepotrzebne, m.in. również te, które dostarczają naukowych podstaw ochronie przyrody. Profesor Szafer przeciwstawiał się z pasją tym koncepcjom, podobnie jak pomysłom likwidacji ogrodów botanicznych, w których widział ważne instytucje łączące naukę z edukacją, o dużym znaczeniu kulturotwórczym, propagujące m.in. idee ochroniarskie. W jednej z późnych książek *Z teki przyrodnika* redakcja zamieściła jego przemówienie, wygłoszone z okazji uroczystości 80-lecia urodzin (zorganizowanej w Oddziale PAN w Krakowie), w którym wspominał (Szafer 1967: 172):

„Przeżyłem z jej powodu [ochrony przyrody –A.Z.] wiele radości, ale i wiele smutków. A chociaż to, po co w tej dziedzinie w życiu rękę wyciągałem, najczęściej uciekało ode mnie, to przecie dzisiaj, u schyłku tej pracy, której owoce są skromne i nie mają niestety zapewnionej trwałości – muszę wyznać, że były one najbliższe mojemu sercu. Dzisiaj, w krytycznym nie tylko dla nas, lecz dla całego świata momencie, który zdecydować ma o życiu lub śmierci człowieka na ziemi, patrzę z przerażeniem na niedocenianie przez wielu ludzi znaczenia nowoczesnie pojętej ochrony przyrody i rozsądnego, na naukowych podstawach opartego wykorzystywania jej sił i zasobów”.

Ostatnie miesiące życia miał bardzo ciężkie – z trudem chodził, musiał poruszać się na wózku. Profesor Władysław Szafer zmarł 16 listopada 1970 r. w służbowym mieszkaniu na parterze Collegium Śniadeckiego UJ. Pochowany został na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. W Ogrodzie Botanicznym, który

szczególnie lubił i rozwijał, odsłonięto w 1975 r. pomnik profesora. Wcześniej, za jego staraniem postawiono tutaj w 1947 r. pomnik Raciborskiego. W Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ, urządzonym w dawnym mieszkaniu Szaferów, znajdują się wśród innych archiwaliów materiały i zbiory dotyczące obydwu uczonych, związanych z tym miejscem, a których działalność promieniowała swoim znaczeniem bardzo szeroko.

Krakowska szkoła geobotaniczna

Wielkim dziedzictwem profesora Szafera byli Szaferowcy, jak nazywano jego uczniów walczących o ratowanie skarbów natury. W krakowskiej szkole geobotanicznej wypracowano zarówno teoretyczne, jak i praktyczne podstawy ochrony przyrody (Mirek, Piękoś-Mirkowa 2007). Profesor wykształcił kilka pokoleń badaczy roślin, w tym nauczycieli, pracowników służb ochroniarskich oraz uczonych. Liczba osób, które osiągnęły stanowiska samodzielnych pracowników nauki różnych uczelni, wynosi blisko 30. Wiele z nich w większym lub mniejszym stopniu propagowało idee ratowania natury przed ekspansją człowieka oraz wychowywało w tym duchu następne pokolenia. Oto niektórzy: Jadwiga Dyakowska (1905–1992) – paleobotanik, prof. UJ; Krystyna Grodzińska – ekolog, obecnie em. prof. PAN; Adam Jasiewicz (1928–2001) – systematyk i fitogeograf, prof. PAN; Jan Kornaś (1923–1994) – fitogeograf, fitosocjolog, systematyk, prof. UJ i PAN; wspomniany wyżej Stanisław Kulczyński; Anna Medwecka-Kornaś – ekolog i fitosocjolog, prof. UJ i PAN, obecnie em. prof. UJ, kierowała Zakładem Ochrony Przyrody PAN; Stefan Myczkowski (1923–1977) – botanik leśny, ekolog, prof. WSR, AR w Krakowie i PAN; Bogumił Pawłowski (1898–1971) – systematyk, fitosocjolog, fitogeograf, prof. UJ i PAN; Jerzy Staszekiewicz – systematyk, fitosocjolog, obecnie em. prof. PAN; Dezydery Szymkiewicz (1885–1948) – systematyk, geograf roślin, ekolog, prof. Politechniki Lwowskiej i UJ; Andrzej Środoń (1908–1998) – paleobotanik, prof. PAN; Jan Walas (1903–1991) – fitogeograf i fitosocjolog, prof. Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu; Kazimierz Zarzycki – geobotanik, ekolog, obecnie em. prof. PAN (Zemanek A. 2007).

Uwagi końcowe

Marian Raciborski i Władysław Szafer byli wybitnymi botanikami o szerokich humanistycznych zainteresowaniach. To interdyscyplinarne podejście sprawiło, że badania nad szatą roślinną łączyli ze zrozumieniem znaczenia przyrody dla człowieka i konieczności walki o jej przetrwanie. Ponieważ obydwaj wychowali się w czasach zaborów, w ich działalności znaczącą rolę odgrywał kontekst patriotyczny – poszukiwanie cech polskiego krajobrazu, gatunków występujących tylko w naszym kraju, obszarów zasługujących na zachowanie dla

przyszłości. W szerzeniu myśli ochroniarskiej dużą rolę odgrywał przekaz myśli w krakowskiej szkole geobotanicznej. Oprócz prac naukowych i popularnych ważne były wykłady, prelekcje, dyskusje oraz osobiste kontakty inspirujące do działania. W tym pionierskim okresie profesorowie przekazywali następnym pokoleniom idee ogólne:

- Romantyczne i patriotyczne spojrzenie na rodzime zasoby przyrodnicze,
- Potrzebę prowadzenia wszechstronnych badań terenowych, których wyniki dostarczają podstaw naukowych pracom ochroniarskim,
- Posłannictwo pracy społecznej dla popularyzacji idei ratowania natury.

Mimo ogromnej specjalizacji dzisiejszej nauki oraz rozwoju technik i metod współczesnej ochrony środowiska – te ogólne przesłania są wciąż ważne i inspirujące dla wielu osób. Profesor Szafer należał do tzw. „ludzi instytucji” skupiających w swoim ręku wszechstronne działania naukowe, popularyzatorskie i organizacyjne. W dzisiejszych czasach jest to już niemożliwe. Trzeba jednak pamiętać o wartości szerokiego, interdyscyplinarnego spojrzenia na przyrodę i człowieka. Warto też czasem sięgnąć do tekstów Szafera, pisanych wiele lat temu piękną polszczyzną pierwszej połowy XX w., jakże aktualnych do dzisiejszego dnia. Za przykład niech posłużą poniższe cytaty:

„Współczesny stan ochrony przyrody na całym świecie przypomina wielki obraz batalistyczny: każdy jego skrawek zajmuje jakaś scena walki, triumfu zwycięzców lub rozpaczy zwyciężonych, pełno jest żywych, umarłych lub umierających. Gdyby znalazł się ktoś taki, kto by w jednym zbliżonym do prawdy obrazie, w jednej rzeźbie, w jednym poemacie lub w jednym dziele muzycznym zawarł opis walki, jaka toczy się dziś pomiędzy czynnikami niszczącymi przyrodę a tymi, którzy ją chronią, stworzyłoby dzieło do głębi wstrząsające” (Szafer 1967: 112).

„Jeśli chcemy wydawać dalej wielkich mężów i niewiasty, konieczne jest zachowanie puszczy naszych w nienaruszonym stanie. W malowniczych tych parkach dziatwa, igrając, przysłuchiwać się będzie i poddawać pełnej nadziei i natchnionej mowie przyrody. Życie na powietrzu kształtuje charakter. [...] Z natury rzeczy pejzaż kraju stanowi własność całego narodu. Pejzaż winien być zażywany i posiadany przez cały naród – oraz uwieczniony w kształcie Parków Narodowych. [...] Musimy ochraniać najbardziej uderzające i nastrojowe z pierwotnych ogrodów przyrody, i potępienia godny jest naród, który niszczy piękno swego kraju” (Szafer 1929: 94).

Literatura

- [Bojanowska W.] 1971. Spis publikacji prof. dra Władysława Szafera (Gwiazdką oznaczono pozycje dotyczące ochrony przyrody). *Chrońmy Przyrodę Ojczyznę* 27(2): 80–118. *Chrońmy Przyrodę Ojczyznę* 1971, 27(2): s. nlb. 4, 5–118. [Numer zawiera cykl artykułów, m.in. na temat działalności W. Szafera w ochronie przyrody].

- Czubiński Z. 1965. Parki narodowe i rezerваты przyrody w Polsce. W: W. Szafer (red.). Ochrona przyrody i jej zasobów. Problemy i metody. T. II. Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, Kraków, s. 782–877.
- Gawłowska J. 1983. Marian Raciborski pionier idei ochrony przyrody w Polsce. Ochrona przyrody w Polsce. Twórcy i działacze. Liga Ochrony Przyrody, Warszawa, ss. 40.
- Goetel W. 1971. Działalność międzynarodowa Władysława Szafera w ochronie przyrody. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 27(2): 6–11.
- Gotkiewicz M., Szafer W., ze współudziałem M. Drzał, B. Ferensa i J. Kornasia 1956. Ojcowski Park Narodowy. Wydawnictwo Popularnonaukowe Nr 12, Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, Kraków, ss. 122.
- Jura Cz. 2000. Maksymilian Siła Nowicki (1826–1890). W: A. Zemanek (red.). Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Część I: Biografie uczonych. Universitas Iagellonica. Liber aureus Facultatis Biologico-Geographicae. Pars I: Virorum Doctorum Vitae. Nakł. UJ, Kraków, s. 51–58.
- Köhler P. 2009. Szafer Władysław Józef, krypt. W. S. (1886–1970). W: A. Romanowski (red.). Polski Słownik Biograficzny. T. 46. PAN, PAU, Warszawa – Kraków, s. 401–407.
- Kornaś J. (red.). 1986. Marian Raciborski. Studia nad życiem i działalnością naukową. De Mariani Raciborski vita et scriptis. *Varia*, T. 210, Nakł. UJ, PWN, Warszawa-Kraków, ss. 160.
- Kuźniar W. 1920. Marjan Raciborski jako pionier ruchu polskiego ku ochronie przyrody. *Ochrona Przyrody* 1: 24–27.
- Leńkowa A. 1980. Władysław Szafer. Ochrona przyrody w Polsce. Twórcy i działacze. Zarząd Główny Ligi Ochrony Przyrody i Państwowa Rada Ochrony Przyrody. Nakł. Zakładu Zadrzewień i Zieleni – Wydawnictwa LOP, Warszawa, ss. 30.
- Leńkowa A. 1992. Profesor Władysław Szafer. Anegdoty, fakty, wspomnienia. Wydawn. i Drukarnia „Secesja”, Wyd. przy pomocy finansowej Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Kraków, ss. 291.
- Medwecka-Kornaś A. 2014–2015. Badania krajobrazu i starania o jego ochronę w ośrodku krakowskim (wybrane zagadnienia i przegląd publikacji). *Landscape studies and preservation efforts in Cracow academic center (selected problems and review of publications)*. *Biuletyn Komitetu Ochrony Przyrody PAN* 5–6/2014–2015: 111–160.
- Mirek Z. 2001. Aktualność myśli Jana Gwalberta Pawlikowskiego na tle współczesnych przemian cywilizacyjnych i tendencji w ochronie przyrody (w sześćdziesiątą rocznicę śmierci). *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 46(1): 121–132.
- Mirek Z., Piekiełko-Zemanek A. 1986. Some of the more important facts from the life and work of Władysław Szafer (1886–1970). *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 55 (3): 309–314.
- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H. 2007. Teoria i praktyka ochrony przyrody w krakowskiej szkole geobotanicznej. The theory and practice of nature conservation at the Cracow scientific geobotanical school. W: A. Zemanek, B. Zemanek (red.). *Naukowe szkoły botaniczne w Krakowie – tradycje i nowe zadania. Scientific botanical schools in Cracow – traditions and new tasks*. *Ogród Botaniczny – Instytut Botaniki, UJ, Kraków*, s. 213–252.

- Piekiełko A. 1985. Marian Raciborski – pionier nauczania ochrony przyrody [Marian Raciborski, a pioneer in teaching nature preservation]. W: J. Babicz, W. Grębecka, Z. Wójcik (red.). *Studia z dziejów ochrony przyrody w Polsce. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki*, T. CXXXI, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, s. 54–57.
- Piekiełko-Zemanek A. 1986. Kalendarium życia Mariana Raciborskiego. A calendar of life of Marian Raciborski. W: J. Kornaś (red.). *Marian Raciborski. Studia nad życiem i działalnością naukową. De Mariani Raciborski vita et scriptis. Varia*, t. 210, Nakł. UJ, PWN, Warszawa-Kraków, s. 9–43, k. 1 nlb [tab. 1].
- Raciborski M. 1908. Zabytki przyrody. *Ateneum Polskie (Lwów)* 1(1): 38–47.
- Raciborski M. 1910. Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin. (Bemerkungswerte und schutzbedürftige Bäume und Pflanzenvereine). *Kosmos* 35(3–4): 352–366.
- Raciborski M. (red.) 1911. Wskazówki dla zakładających muzea przyrodniczo-krajoznawcze. *Kosmos* 36(3–6): 625–646.
- Raciborski M. 1947. Zabytki przyrody. Przedruk z oryginału z r. 1900 [! błędna data: powinna być – 1908]. Wstępem i przypisami zaopatrzył Władysław Szafer. Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 66, Kraków, Nakł. Państwowej Rady Ochrony Przyrody, ss. 26.
- Raciborski M., Sawicki L. 1914. Badanie i ochrona zabytków przyrody. Program pracy dla działaczy kulturalnych. Wydawnictwo Tow. Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza w Krakowie, Kraków, ss. 32.
- Raciborski M., Szafer W. (red.). 1919. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. T. 1., Nakł. Akad. Umiejętn., Kraków 1919, ss. VIII, 427.
- Sobiczewski H., Zych S. ks. (red.) 2016. W hołdzie wielkości Szafera. Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe – Nadleśnictwo Mielec, Mielec, ss. 375.
- Symonides E. 2007. Ochrona przyrody. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, ss. 767.
- Szafer W. 1910 (wyd. 1911). Geo-botaniczne stosunki Miodoborów galicyjskich. *Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akad. Umiejętn., Dz. B. Nauki Biol.* 50 (Ser. III, T. 10): 63–172, tabl. V–IX.
- Szafer W. 1912. „Pamiętka” pieniacka (O rezerwacie leśnym w Pieniakach). *Sylwan* 30, VIII–IX: 361–366.
- Szafer W. 1913. Cisy w Książdworze pod Kołomyją jako ochrony godny zabytek przyrody leśnej. *Sylwan* 31(10): 447–452.
- Szafer W. 1914. Przyczynek do znajomości flory Miodoborów. *Res. Beitrag zur Kenntnis der Flora von Miodobory. Sprawozdanie Komisji Fyzyograficznej* 48: 64–72.
- Szafer W. 1914–1917. Roślinność Miodoborów. W: Z. Wóycicki. *Obrazy roślinności Królestwa Polskiego i krajów ościennych. (Vegetationsbilder aus dem Miodobory-Hügelzuge in Podolien. Vegetationsbilder aus dem Koenigreich Polen und seinen Nachbar-Ländern)*. Z. XI, Warszawa, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Warszawskiego Wydział III – Nauk Matematycznych i Przyrodniczych, Z. XI, ss. 17, Tabl. I–X [fotografie wraz z osobnymi stronami zawierającymi opisy].
- Szafer W. [W. Sz]. 1920. Do Czytelników! *Ochrona Przyrody* 1: 3–4.
- Szafer W. 1922. Uwagi o celach i organizacji badań naukowych w polskich parkach natury. *Ochrona Przyrody* 3: 10–15.

- Szafer W. 1923. Trzeciorzędowe rośliny górskie na wale scytyjskim w ostoi podolsko-wołyńskiej. (Les plantes tertiaires montagnardes sur la chaîne scyitique dans le refuge de Podolie et de Volhynie). *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 1(2): 97–119.
- Szafer W. 1929. Yellowstone kraj gorących źródeł i niedźwiedzi. Biblioteka Iskier, Książnica Atlas, Lwów – Warszawa, ss. 114.
- Szafer W. (red.) 1932. Skarby przyrody i ich ochrona. Wiadomości z dziedziny ochrony przyrody dla przyrodników, nauczycieli, leśników, rolników, górników, myśliwych, rybaków, młodzieży studiującej i wszystkich miłośników przyrody. Nakł. Państwowej Rady Ochrony Przyrody, Warszawa, ss. 363.
- Szafer W. 1935a. Las i step na zachodniem Podolu. (The Forest and the Steppe in West Podolia). *Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Pol. Akad. Umiejętn.*, Dz. B 71 (ser. III, T. 31(2)): 1–124.
- Szafer W. 1935b. Twórczość naukowa Mariana Raciborskiego. Jej źródła i drogi rozwoju *Nauka Polska* 20: 27–48.
- Szafer W. 1936. Rezerваты leśne w Szutromińcach na Podolu. Forest reservations at Szutromińce in Podolia. *Ochrona Przyrody* 16: 10–22.
- Szafer W. 1947a. Ochrona gatunkowa roślin w Polsce. Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 65, Nakładem Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Kraków, ss. 30, tabl. I–VI.
- Szafer W. 1947b. [Przedmowa bez tytułu]. W: Raciborski M. 1947. Zabytki przyrody. Przedruk z oryginału z r. 1900 [na okładce i stronie tytułowej błędna data – powinna być: 1908]. Wstępem i przypisami zaopatrzył Władysław Szafer. Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 66, Kraków, Nakł. Państwowej Rady Ochrony Przyrody, s. 5–10.
- Szafer W. 1948. Marian Raciborski. Obraz życia, twórczości naukowej i pracy społecznej. Spółdzielnia Wydawnicza Wiedza, Warszawa, ss. 87.
- Szafer (red.) 1955. Tatrzański Park Narodowy. Wydawnictwa Popularnonaukowe Nr 10, Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, Kraków, ss. 326 [wyd. 2. 1962, ss. 675].
- Szafer 1958. Chronione w Polsce gatunki roślin (Rozdział o sankcjach karnych opracował J.J. Nowak). Wydawnictwa Popularnonaukowe Nr 14, Kraków, Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, ss. 108, tabl. I–LX.
- Szafer W. (red.) 1959. Szata roślinna Polski. PWN, Warszawa, T.1, ss. XIX, 586; T. 2, ss. VIII, 333 [Szafer W., Zarzycki K. (red.) – wyd. 2. 1972; T. 1., ss. 615; T. 2., ss. 347; wyd. 3. 1977 – przedr.]. T. 1. tłum. na język angielski pt. The vegetation of Poland. W: R.C. Rollins, G. Taylor (red.). *International Series of Monographs in Pure and Applied Biology. Division: Botany. Vol. 9*, Pergamon Press – PWN, Oxford – Warszawa 1966, ss. XXIII, 738.
- Szafer (red.). 1963. Babiogórski Park Narodowy. Wydawnictwa Popularnonaukowe Nr 22, Kraków, Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, ss. 316 + nienumerowane wkładki z rycinami.
- Szafer W. 1964. Z teki przyrodnika. [T. 1]. Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna w Warszawie, Warszawa, ss. 200 + nienumerowane wkładki z rycinami.
- Szafer W. (red.). 1965. Ochrona przyrody i jej zasobów. Problemy i metody. Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody. Kraków, T. I, s. 5–621, T. II, s. 627–1078 [tłum. na język angielski pt. Protection of Man's Natural Environment. Polish Academy of Sciences, Warszawa 1973, ss. 663].

- Szafer W. 1965. Rozdział drugi. Zarys historii ochrony przyrody w Polsce. W: W. Szafer (red.). *Ochrona przyrody i jej zasobów Problemy i metody*. T. I. Kraków, Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, s. 51–115 [Piśmiennictwo do rozdziału drugiego, s. 116–119, Dodatek do piśmiennictwa do rozdziału drugiego. Wspomnienia o zmarłych działaczach ochrony przyrody w Polsce oraz niektórych zagranicznych, s. 119–123].
- Szafer W. 1967. *Z teki przyrodnika*. [T. 2]. Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna w Warszawie, Warszawa, ss. 175 + nienumerowane wkładki z rycinami.
- Szafer W. 1973. *Wspomnienia przyrodnika. Moi profesorowie – moi koledzy – moi uczniowie*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, ss. 315.
- Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. 1924. *Rośliny polskie*. Książnica Atlas, Lwów-Warszawa, ss. XXXII, 736 [wyd. nowe, zmienione – 1953, PWN, Warszawa, ss. XXVIII, 1020; oraz reprinty: 1967, 1969, 1976, 1986, 1988].
- Szafer W., Pawłowski B., Kulczyński S. 1923. *Zespoły roślin w Tatrach. Część I: Zespoły roślin w dolinie Chochołowskiej. Die Pflanzenassoziationen des Tatra-Gebirges. I Teil: Die Pflanzenassoziationen des Chochołowska-Tales*. Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1923, Suppl.: 1–66.
- Wójcik B. 2000. Władysław Szafer – popularyzator idei ochrony przyrody na łamach czasopism *Ochrona Przyrody* i *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*. (Sum.: Władysław Szafer – as a populariser of nature conservation in journals *Ochrona Przyrody* [Nature Conservation] and *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* [Protection of our native flora and fauna]. W: B. Zemanek (red.). *Przyroda – Nauka – Kultura. Humanistyczny kontekst nauk przyrodniczych u progu XXI wieku. Nature – Science – Culture. Humanistic context of natural sciences at the beginning of 21st century*. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków, s. 91–95.
- Wójcik B. 2001. Marian Raciborski pionier polskiej ochrony przyrody. Sum.: Marian Raciborski pioneer of Polish nature conservation. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 46 (1): 113–120.
- Zemanek A. 2000a. Marian Raciborski (1863–1917) Botanik, Systematyk, Fitogeograf, Paleobotanik. W: A. Zemanek (red.). *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Część I: Biografie uczonych. Universitas Iagellonica. Liber aureus Facultatis Biologico-Geographicae. Pars I: Virorum Doctorum Vitae*. Nakł. UJ, Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 115–127.
- Zemanek A. 2000b. Władysław Szafer (1886–1970). Botanik, Fitogeograf, Paleobotanik. W: A. Zemanek (red.). *Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Część I: Biografie uczonych. Universitas Iagellonica. Liber aureus Facultatis Biologico-Geographicae. Pars I: Virorum Doctorum Vitae*. Kraków, Nakł. UJ, Wyd. Księgarnia Akademicka, s. 185–197.
- Zemanek A. 2007. Geneza krakowskich botanicznych szkół naukowych. Origin of Cracow scientific botanical schools. W: A. Zemanek, B. Zemanek (red.). *Naukowe szkoły botaniczne w Krakowie – tradycje i nowe zadania. Scientific botanical schools in Cracow – traditions and new tasks*. Ogród Botaniczny – Instytut Botaniki, UJ, Kraków, s. 25–80.
- Zemanek A. 2013. *Sto lat Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1913–2013)*. (Sum.: 100 years of Institute of Botany of the Jagiellonian University). Instytut Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ss. 307.

- Zemanek A. 2016. Władysław Szafer (1886–1970) – klasyk polskiej botaniki. Władysław Szafer (1886–1970) – the classic of Polish botany. *Wiadomości Botaniczne* 60(1/2): 1–18.
- Zemanek B. 1986a. Florystyka i systematyka roślin naczyniowych w pracach Mariana Raciborskiego. Floristics and taxonomy of vascular plants in the works of Marian Raciborski. W: J. Kornaś (red.). *Marian Raciborski Studia nad życiem i działalnością naukową. De Mariani Raciborski vita et scriptis. Varia*, T. 210, Nakł. UJ, PWN, Warszawa-Kraków, s. 79–87.
- Zemanek B. 1986b. Marian Raciborski jako geograf roślin. Marian Raciborski as a plant geographer. W: J. Kornaś (red.). *Marian Raciborski. Studia nad życiem i działalnością naukową. De Mariani Raciborski vita et scriptis. Varia*, T. 210, Nakł. UJ, PWN, Warszawa-Kraków, s. 89–95.

Rękopis

Biblioteka Jagiellońska, Rkps Przyb. 807/76.

Summary

Marian Raciborski (1863–1917) – taxonomist, plant geographer and paleobotanist was a researcher of various groups of plants and fungi of Central Europe and Java in Indonesia. He worked as a professor at the University of Agriculture in Dublany, the University of Lviv and the Jagiellonian University. He was a pioneer of nature conservation in the Polish lands. He published the first program of nature conservation (Raciborski 1908), in which he formulated the motives, goals, and tasks of this activity. He started, together with other naturalists, an inventory of “natural monuments”, and lectured nature conservation at the Jagiellonian University (1913/1914) as one of the first in the world. Władysław Szafer (1886–1970) – the most famous Polish botanist, was a plant geographer, paleobotanist, historian of science and popularizer of biology. He studied at the universities in Vienna and Lviv, where he was assistant to Raciborski and wrote under his supervision a doctoral dissertation (1910). He worked as a professor at the High School of Forestry in Lviv and for many years at the Jagiellonian University, where he was the director of the Institute of Botany and the Botanic Garden. As a scholar, he carried out many of Raciborski’s ideas. He directed team studies on the flora and vegetation of Poland. He was a co-author and editor of basic works on Polish vascular plants: *Flora polska* [...] [Polish flora], *Rośliny polskie* [Polish plants] as well as on Polish vegetation *Szata roślinna Polski* [The vegetation of Poland], and belongs to the creators of the foundations of nature protection organizations in Europe and in Poland in the 20th century. He worked in contact with many scholars in the country and abroad. In 1928, he was a co-founder of the International Documentation and Cooperation Office for Nature Conservation, from which the later International Union for Conserva-

tion of Nature (IUCN) derives. On Polish ground, he initiated the establishment of the Temporary State Commission for Nature Conservation (1919), changed in 1925 into the State Council for Nature Conservation (PROP), which he presided over for many years. He also held the office of the Delegate for Nature Conservation of the Minister of Religious Denominations and Public Education. He was the initiator of the creation of about 180 reserves and 6 national parks. He founded magazines that appear to this day: *Ochrona Przyrody* (1920, from 2001 *Nature Conservation*), *Biuletyn Informacyjny o Ochronie Przyrody* (1931) and *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* (1945). He published several hundred works (articles, books, brochures and announcements) on nature conservation matters, including one of the first textbooks for nature protection in the world *Ochrona przyrody i jej zasobów* [Protection of Man's Natural Environment] (Szafer ed. 1965). In recognition of his merits, he was appointed in 1958 a honorary member of the International Union for Conservation of Nature and its Resources (IUCN). An important heritage of Szafer was the so-called Cracow geobotanical school, in which theoretical and practical foundations of nature protection were developed. Both Raciborski and Szafer were naturalists and, at the same time, humanists. They transferred to their students a romantic and patriotic view of native natural resources, the need for scientific study of nature, and social work for popularizing the idea of nature protection.